

- Всероссийской (с междунар. участием) науч. конф. студентов, аспирантов и молодых ученых, 5-7 декабря 2013 г., Пермь, Россия / Перм. гос. нац. иссл. ун-т. – Пермь, 2013. – С. 144-150.
12. Нерівність в Україні: масштаби та можливості впливу / за ред. Е.М. Лібанової. – К.: Інститут демографії та соціальних досліджень імені М. В. Птухи НАН України, 2012. – 404 с.
  13. Оксамитна С. М. Гендерні ролі та стереотипи / С. М. Оксамитна // Основи теорії гендеру: Навчальний посібник. – К.: “К.І.С.”, 2004. – С. 157-182.
  14. Праця України у 2011 році: Статистичний збірник / Державна служба статистики. – К.: Держаналітінформ, 2012. – 343 с.
  15. Ткалич М. Г. Соціально-психологічні особливості гендерної взаємодії в організації / М. Г. Ткалич // Проблеми сучасної психології. – 2012. – № 1. – С. 46-52.
  16. Хоткина З.А. Стереотипы и дискриминация на рынке труда [Електронний ресурс] / З.А. Хоткина // Гендерные стереотипы на рынке труда. – Режим доступу: <http://ecsocman.hse.ru/data/726/698/1219/Hotkina.pdf>

**Tatiana Medina
Victoria Nazarova**

Gender stereotypes and their effects on professional activities in Ukraine

The notion and types of gender stereotypes, and the main aspects of their impact upon professional activity have been considered in this article. It becomes apparent in the existence of horizontal and vertical segregation, in the difference between salaries of men and women in particular. It is most evident in the level of income of married men and women.

Keywords: gender, gender stereotypes, professional activities, career.

Надійшла до редакції 25.03.2015 р.

УДК 316(477.85)(091)

**© Світлана Ципко
(Чернівці)**

СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТОК СОЦІОЛОГІЇ НА БУКОВИНІ

У статті розглядаються соціокультурні умови формування соціологічної думки на Буковині, процес перетворення соціології в академічну науку на терені Чернівецького університету.

Ключові слова: історія соціології, соціологічна думка, ретроспективний аналіз, протосоціологія, академічна соціологія.

Актуальність. Науковці зазначають, що в дослідженнях історії соціології в Україні важливо відтворити її як цілісний, спадково-поступальний процес еволюції соціальних ідей [7; 10; 12; 14; 15]. Соціологічний аналіз життєдіяльності суспільства пов'язаний з осмисленням його конкретно-історичних потреб, інтересів, проблем, норм, соціальних цінностей, ідеалів, соціокультурних особливостей. Загальновизнаним є положення про те, що соціологія у значній мірі відображала і продовжує відображати культурну специфіку конкретного історичного періоду розвитку народу – у ній віддзеркалюється стан соціуму, його духовні, культурні та політичні рухи і проблеми. Водночас соціологія впливає на ці процеси, сприяє їх подальшій еволюції у напрямку демократичних перетворень, а власне її повноцінне функціонування можливе лише в громадянському демократичному суспільстві. Відоме висловлювання, що про рівень розвитку демократії в суспільстві можна судити за рівнем розвитку соціологічної освіти. Дослідження еволюції вітчизняної соціологічної думки від етапів її зародження до інституалізації та функціонування як академічної науки, особливості розвитку на сучасному етапі залишаються актуальними для українського соціологічного співтовариства.

Мета роботи. Спроба окреслити основні віхи становлення соціології на Буковині має на меті стати змістовним доповненням до теми регіональних особливостей формування

соціальних ідей та соціологічного знання в Україні, яка сьогодні знаходиться на початковій стадії змістовного наповнення.

Зазначена мета передбачає вирішення таких завдань:

- проаналізувати соціокультурну зумовленість становлення соціологічної думки на Буковині (друга половина XIX – початок XXI століття);
- окреслити соціальну спрямованість творчої діяльності видатних представників науки та культури краю;
- охарактеризувати процес інституалізації соціології як академічної науки на терені Чернівецького університету протягом XX- початку XXI ст.;
- визначити перспективи розвитку соціології в регіоні.

Ступінь дослідження. Сьогодні в галузі історії української соціології плідно працюють В.Танчер, М.Захарченко, В.Бурлачук, Н.Черниш, В.Степаненко, В.Резнік, О.Рибщун та багато інших. Серйозної переробки та корекції зазнали методологічні проблеми історико-соціологічних досліджень. Розроблена періодизація етапів становлення та розвитку соціологічної думки в Україні, окреслені їх хронологічні рамки та змістовні особливості, повернуті імена цілої плеяди видатних діячів, визначено специфіку та чинники інституалізації соціології в сучасному українському суспільстві, які у значній мірі залежать від історично зумовлених соціально-культурних умов.

Певні аспекти формування соціологічної думки на Буковині (діяльність видатних представників науки та культури краю, соціальна спрямованість жіночого руху, поширення соціологічної освіти) представлені в роботах О.Гнатчук, В.Марчука, С.Ципко, С.Яремчука та ін. Загалом історія становлення та розвитку соціології на Буковині залишається малодослідженою, а значний масив історичної та культурологічної інформації чекає своєї соціологічної інтерпретації.

Виклад матеріалу. В історії соціології в цілому і української – зокрема, традиційно виділяють два найзагальніші періоди розвитку [10, с.24]. Перший – протосоціологія, яка включає період від виникнення елементів знання про людину, суспільство, соціальні спільноти та системи регулюючих норм і відносин між ними. Цей період починається з найпростіших, ненаукових уявлень про колективне існування людей й триває до моменту появи соціології як самостійної науки в середині XIX ст. Другий – це історія власне соціології як самостійної науки, котрий умовно називають періодом академічної соціології. Академічна соціологія включає етапи класичної соціології (від О.Конта до кін. XIX ст.), її інституалізації як визнаної наукової дисципліни (кін. XIX – 20-і роки XX ст.) і етап нової та сучасної соціології (з 20-х років XX століття до наших днів). Періодизація історії соціологічної думки має відносний характер, оскільки залежить від багатьох параметрів (принципів аналізу, рівнів узагальнення, просторових і хронологічних рамок тощо). Зрозуміло, що при дослідженні загально історичного процесу еволюції соціологічного знання ця система може істотно відрізнятись від історико-соціологічних досліджень у межах певного регіону чи країни. Однак загальні закономірності будуть зберігатись.

Аналіз розвитку соціологічної думки в Україні дає підстави дослідникам твердити про її тісний зв'язок з процесом розвитку національної свідомості, що мала свої історико-культурні особливості в різних регіонах. Це виявлялось у ставленні до метрополії, що володіла конкретною частиною території України, у своєрідності тих соціально-економічних, політичних і національних проблем, які мала вирішувати регіональна спільнота, що, відповідно, безпосередньо уособлювалось у соціальних ідеалах, ідеях, орієнтаціях літератури, мистецтва, наукових пошуках, стані громадсько-політичної думки та соціально-психологічних настроях суспільства [16].

Дотичною до окресленого явища є проблема ідентифікації належності ряду видатних вчених до національної історії (наприклад, М.Ковалевський – народився в Харкові, жив і працював за кордоном, пізніше включився в наукове і політичне життя в Росії). Загалом для історії науки ця проблема давно вирішена – один і той самий вчений може розглядатись як представник декількох національних шкіл, але стосовно видатних представників соціологічної думки в Україні питання залишається дискусійним. Вивчення творчої

спадщини видатних представників науки і культури різних регіонів України сприяє усвідомленню внутрішньої логіки процесу становлення та поширення соціологічних знань, виявленню зв'язків з ідеями і принципами західної соціологічної думки, а також дозволяє чітко визначити тематичну особливість вітчизняної соціології кінця XIX – початку XX століття, а саме – домінування ідеї формування національної самосвідомості, відродження національної культури та державності. З XIX століття в розвитку української суспільної думки виділяються декілька осередків національного духу – Київ (Східна Україна), Львів (Галичина) і Чернівці (Буковина).

Буковина – регіон України, історія та культура якого формувалася на стику різних земель, держав і народів. З XII ст. вона входила до складу Галицького, згодом Галицько-Волинського князівств, в XIV столітті стала частиною Молдавського князівства, у XV столітті входить до складу Австрійської (з 1867 року – Австро-Угорської) імперії, пізніше – Румунії (з листопада 1918 року), а в 1940 році стала частиною радянської України в складі СРСР [4].

На початку 60-х років XIX ст. після реорганізації політичного устрою Австрії й переходу до конституційної форми правління на Буковині створюються більш сприятливі умови для розвитку національно-культурних процесів. Почали діяти культурно-освітні та громадсько-політичні товариства («Руська Бесіда», «Руська Рада» та ін.), видаються перші українські газети «Буковинська Зоря» (1870 р.), «Буковина» (1885 р.). Загалом в цей період на Буковині формуються дві течії, представники яких різняться поглядами щодо вирішення національних проблем. Так, младорусини, або народовці відстоювали ідею єдності українців Буковини, Галичини, Закарпаття та Наддніпрянщини як одного народу зі своєю мовою, звичаями, історією, а послідовники галицьких старорусинів все більше схилилися до віри в єдиний російський народ від Карпат до Камчатки, а свою мову вважали лише одним із діалектів великоруської [5].

З початку 70-х років XIX століття розпочинаються позитивні зміни у сфері освіти [8]. Школу відділено від церкви і підпорядковано крайовій шкільній раді. Вводиться обов'язкове початкове навчання дітей (на Буковині, згідно із крайовим шкільним законом, – 6-річне). Кількість шкіл швидко зростає. Якщо у 1850 р. їх було 55, то в 1912 р. – 537, з них 214 з українською мовою викладання і 19 змішаних, де однією з мов викладання була українська. На 1914 рік у краї існували німецька гімназія у Чернівцях (з 1808 р.), українська гімназія у Вижниці (з 1908 р.), по одній українсько-німецькій гімназії у Чернівцях (з 1896 р.), Кіцмані (з 1904 р.), Сереті [9, с.18].

Визначним явищем в науково-освітньому житті Буковини стало відкриття Чернівецького університету у 1875 р. Університет був німецькомовним і мав на меті, перш за все, прилучати населення краю до німецької культури, але його відкриття справило позитивний вплив на всі народності краю. В університеті було відкрито кафедру української мови та літератури, яку в різний час очолювали К.Ганкевич, О.Калужняцький, Г.Онишкевич, С.Смаль-Стоцький. Вони чимало зробили для розвитку українського мовознавства та літературознавства.

Наукове життя на Буковині в другій половині XIX – на початку XX ст. не було відірваним від процесів розвитку соціальних ідей, що вплинуло і на становлення соціологічної думки. Саме в цей час тут сформувалась когорта видатних діячів освіти, науки, культури. Серед них С.Смаль-Стоцький, Ю.Федькович, І.Карбулицький, В.Сімович, І.Герасимович, О.Попович та ін. Їх творча співпраця, науково-публіцистичні полеміки та дискусії щодо соціальних проблем життя краю сприяли як формуванню, так і популяризації соціального знання. Звичайно, розглядати їх творчий доробок з точки зору «чистого» соціологічного знання неможливо. Та й саме поняття «соціологія» ніхто з них широко не використовував. Але звернення до аналізу соціальних об'єктів, процесів, проблеми соціальності як факту життєдіяльності, їх опис у літературній, історичній чи полемічній формі стало підґрунтям формування саме соціологічних знань та багато в чому переформулювалось з проблематикою тогочасної європейської соціології.

У творчості багатьох буковинських діячів культури виявляється глибоке розуміння взаємовпливу освіти та суспільних процесів, намагання їх вивчити та обґрунтувати. Так, І.Карбулицький, В.Сімович, досліджуючи історію освіти краю, використовують статистичні дані, порівняння, виявляють залежність стану українського шкільництва від крайового

законодавства, вивчають соціальне становище вчителів та ін.[13, с.12]. Професор С.Смаль-Стоцький розглядав проблеми розвитку освіти на Буковині у контексті суспільно-політичних, економічних, національно-культурних процесів, підкреслював, що саме національна освіта забезпечує майбутнє держави і народу. О.Попович активно пропагував методи подолання догматичності в навчальних методиках, практично відстоював впровадження принципів систематичності, доступності, практичної спрямованості навчання з опорою на власний досвід дитини. О.Попович підкреслює соціальну роль вчителя в навчально-виховному процесі, гостро ставить питання про його професійну підготовку, закликає любити дитину, пропагує ідеї гуманістичної педагогіки, поєднання завдань шкільного та сімейного виховання, акцентує увагу на необхідності впровадження заходів антиалкогольного виховання дітей, будівництві спортивних майданчиків у школах тощо [18, с.96].

Свої соціально-педагогічні погляди О.Попович енергійно пропагував шляхом активної громадської діяльності. Він був ініціатором створення та членом ряду товариств («Руська Бесіда», «Жіноча Громада», «Союз Січей», «Руська школа», «Об'єднання вчителів і учительок», «Товариство української православної шляхти», «Запороже», «Культурна Рада» та ін.).

Вивчення творчої спадщини видатного педагога, якого називали «батьком руського народного шкільництва на Буковині» дає підстави твердити, що О.Попович, сприяючи впровадженню української мови як мови викладання у школах краю, глибоко усвідомлював її соціальну функцію. Він пише про те, що навчання на німецькій мові не тільки створювало труднощі українцям Буковини щодо здобуття вищої освіти, але й підкреслює, що таке навчання творить людей національно байдужих, фактично «ворогів свого народу». Розуміння ролі рідної мови не тільки як засобу спілкування, але і як засобу виразу та формування «народного духу» зближує погляди О.Поповича та видатного українського вченого-філолога О.Потєбні, який започаткував в Україні дослідження з психолінгвістики, проблематики, що в історії західної соціології відома як складова «психології народів».

Зазначимо, що в західній соціології автори та прихильники близьких за змістом прогресивних педагогічних ідей кінця XIX ст. (Р.Штайнер, Д.Дьюї та ін.) вважаються поряд з Г.Спенсером, Е.Дюркгеймом, Л.Уордом засновниками соціології освіти. І сьогодні праці, присвячені вивченню шкільництва на Буковині, які містять значний статистичний матеріал, виявляють сталі соціальні взаємозв'язки між проблемами освіти та соціально-політичними умовами її функціонування, є не тільки важливими історичними документами, а й соціологічними.

Загалом гострі соціальні проблеми краю знайшли своє відображення в роботах видатних діячів культури Буковини (Ю.Федькович, С.Воробкевич, О.Кобилянська та ін.). Соціальна нерівність, національно-культурні утиски, боротьба за відродження національної самосвідомості стали темами їх публіцистичних і художніх творів.

У 1862 році вийшла у світ перша окрема збірка поезій Ю.Федьковича (1834-1881). З цього часу він стає одним з найпопулярніших українських письменників на західноукраїнських землях. Його твори були відомі на Наддніпрянській Україні. Перша збірка прозових творів Ю. Федьковича видана у 1876 році М.Драгомановим у Києві. У 1886 році громадськість Буковини урочисто відзначала 25-річний ювілей літературної діяльності поета. Вже на той час поезії Ю.Федьковича «Старий жовнір», «Довбуш», «Кобилиця», повісті «Люба-згуба», «Опришок» та інші розцінювалися як класика української літератури.

Поезії і прозові твори С.Воробкевича (1836-1903) пройняті глибоким патріотизмом, любов'ю до рідного краю, народу, його історії, мови (поєми «Нечай», «Наливайко», оповідання «Турецькі бранці»), описують життя простих людей (драми «Гнат Приблуда», «Новий двірник», вірш «Рекрути»), оспівують красу і неповторність буковинської природи.

Найвідомішою письменницею Буковини на рубежі XIX-XX ст. стала Ольга Кобилянська (1863-1942). Її глибокий і самобутній талант мав прихильників по всій Україні. Перші повісті О.Кобилянської з'являються у 1885-1886 рр. Для творчості письменниці характерний глибокий психологізм, а також звернення до соціальних проблем. В її творчості дослідники вбачають зачатки феміністичних та постмодерністських ідей як в українській літературі, так і суспільствознавстві.

Зазначимо, що в кінці XIX – на початку XX століття в Європі та США академічний статус соціологія набувала в університетах. Так, першу кафедру соціології було створено в 1893 році в Чикагському університеті (У.Смолл, Ф.Гіддінгс та ін.). В 1896 році в університеті міста Бордо Е.Дюркгейм очолив першу у Франції кафедру соціології. В Англії перша кафедра соціології з'явилась в Лондонському університеті в 1907 році (Л.Хабхауз). Саме в цей період починали виходити соціологічні журнали, створювались наукові товариства. На Буковині становлення соціології як академічної дисципліни також відбувалось на терені Чернівецького університету.

Особливе місце в історії становлення соціології на Буковині належить професору Є.Ерліху (1862-1922), який фактично започаткував такий напрям, як соціологія права [11, с.147]. Є.Ерліх працював викладачем юридичного факультету, був професором і ректором Чернівецького університету (1906-1907 рр.). Ідеї, які було викладено в його роботі «Основи соціології права» (1913) вплинули на розвиток юридичної соціології у світі. Вчений вважав методом вивчення права безпосереднє спостереження конкретних правових явищ, юридично значимі поведінки людей та їх «сою зів», багато уваги приділяв аналізу різних правових угод (земельної оренди, шлюбних і т.д.). Під керівництвом Є.Ерліха було організовано роботу науково-практичного семінару щодо вивчення «живого права» на Буковині. Власне цей семінар став однією з перших організаційних форм популяризації та розвитку соціологічних знань в регіоні.

Із Чернівецьким університетом також пов'язаний ранній етап наукової кар'єри Й.Шумпетера (1883-1950) – австрійського (пізніше – американського) економіста і соціолога. Його основними працями є «Теорія економічного розвитку» (1912), «Капіталізм, соціалізм і демократія» (1942), «Історія економічних аналізів» (1954). Завдання соціальних наук вчений вбачав у збиранні, аналізі та упорядкуванні фактичного матеріалу для виявлення соціальних закономірностей. На його думку, соціологія, яка вивчає взаємодію індивідів та груп, повинна не просто описувати факти, але й створювати чіткі аналітичні конструкції. Перша його аналітична схема описувала кругообіг економічної діяльності як стійку систему, центральне місце в якій відводилось «новатору-підприємцю», який є рушійною силою прогресу. В підходах до аналізу фактичного матеріалу Й. Шумпетер дотримувався принципу свободи від оціночних суджень. Він розробив оригінальну соціологічну концепцію (так звану «соціологію інтелектуалів») [20, с.148].

Із здобуттям державної незалежності імена відомих науковців та їх ідеї були вшановані в Чернівецькому національному університеті: з 1994 року на юридичному факультеті ЧНУ щорічно видається збірник наукових праць викладачів і студентів під назвою «Ерліхівський збірник»; з 1998 року на економічному факультеті ЧНУ проводяться наукові конференції, присвячені вивченню та застосуванню наукової спадщини Й.Шумпетера.

Після приєднання Буковини до Румунії розвиток соціології як академічної науки продовжувався. Так, у 1923 р. в Чернівецькому університеті було створено кафедру педагогіки та соціології (реорганізовано з кафедри філософії та педагогіки). На юридичному факультеті з 1928 року видавався науковий збірник «Буковина. Журнал права, соціології та кримінології» [20, с.172]. Матеріали збірника зазнавали певної критики сучасників, але й сьогодні викликають інтерес як пам'ятка розвитку соціологічної думки на Буковині.

Як відомо, за радянських часів соціологія тривалий час знаходилась під забороною, а її місце (досить вагоме з огляду на напрацювання українських соціологів до 20-х років XX століття) було зайняте ідеологічно вивіреною історичним матеріалізмом. Однак, це не виключало того, що ряд викладачів продовжували посилено цікавитись соціологічною проблематикою та до певної міри популяризувати її в своїй науково-дослідній роботі. В першу чергу це стосувалось викладачів кафедр філософії, наукового атеїзму, наукового комунізму, кафедри політекономії, педагогіки. В 60-х рр. з'явилися можливості створення у вузах соціологічних лабораторій, проводити соціологічні дослідження, які в основному носили характер вивчення громадської думки. Тож, процес становлення соціології в Чернівецькому університеті продовжився з кінця 60-х – початку 70-х років минулого століття. Саме в ці

роки на базі кафедри філософії було створено бюджетну соціологічну лабораторію, якою керував колишній завідуючий кафедрою, доцент, а нині – професор, доктор філософських наук Колодний А.М. Лабораторія займалася дослідженням процесу формування наукового світогляду у студентської молоді. За результатами досліджень була опублікована монографія. На жаль, лабораторія проіснувала не довго.

З початком процесу перебудови, у 1988 році за рішенням ректорату ЧДУ було відновлено соціологічну лабораторію Чернівецького університету, образно кажучи – лабораторію «другого покоління» (проіснувала до травня 1994 року). Керівництво лабораторією здійснював доцент кафедри філософії А.М. Маковецький. Було проведено серію соціологічних досліджень у десяти областях України з бюджетної теми «Відродження й розвиток національних духовних цінностей в Україні», зроблено ряд теоретичних висновків, зокрема, про динаміку ціннісних орієнтацій людей у бік матеріальних у процесі їхнього старіння, тобто про «матеріалізм старості», про переважання матеріальних цінностей у ціннісній картині світу української молоді на відміну від молоді високо розвинутих країн (названий висновок знову підтверджено у 2006 році під час дослідження, яке проводилося серед старшокласників м. Чернівці) та ін.

В 90-х роках соціологія, як навчальна дисципліна і як напрям наукових досліджень, розвивалась завдяки організаційній та науково-методичній роботі науковців педагогічного та історичного факультетів Чернівецького університету. Так, одним із структурних елементів педагогічного факультету, створеного в 1991 році, стала кафедра психології та соціології (організована в грудні 1992 року). Завідуючою кафедри стала Марія Іванівна Пірен – один з перших док торів соціологічних наук в Україні (1990), професор (1994), Заслужений діяч науки і техніки України, академік АН ВШ України. Ставши ініціатором та послідовним організатором соціологічного напрямку в університеті, Пірен М.І. вдалось зібрати навколо себе творчий колектив людей, які в подальшому стали визнаними науковцями та висококваліфікованими викладачами соціології. Серед них професор, доктор філософських наук В.І. Докаш, професор, доктор політологічних наук В.І. Бурдяк, доцент Л.В. Сарнацька та інші. Професор Пірен М.І. зробила значний внесок в розвиток вітчизняної конф ліктології. З її ініціативи та найактивнішої участі в Чернівецькому університеті було проведено декілька Міжнародних конференцій з проблем конфлікто логії. Саме на кафедрі психології та соціології педагогічного факультету під керівництвом Пірен М.І. в 1993 році було вперше відкрито аспірантуру з соціології. Професор Пірен М.І. є автором близько 200 наукових праць, вона продовжує плідно працювати як науковець та прекрасний викладач.

У другій половині 90-х років на історичному факультеті було створено кафедру політології та соціології. Хоча наукові дослідження були орієнтовані на політологічні аспекти світової історії, насамперед європейської, плідно розроблялась комплексна тема «Соціально-політичні й духовні проблеми суспільного розвитку: історія, теорія, інституції». На цій кафедрі започатковано викладання таких курсів, як «Політичний аналіз», «Державне управління», «Сучасні демократичні процеси: світові та національні тенденції у гендерному вимірі» тощо. В цей період на кафедрі видавалась збірка наукових праць «Політологічні та соціологічні студії» [20, с.101].

Новий етап в процесі інституалізації соціології розпочався після створення (точніше – відродження) в Чернівецькому державному університеті ім. Ю. Федьковича філософсько-теологічного факультету (1993 р.) де з ініціативи та активної організаторської роботи професора, доктора історичних наук В.О. Балуха в 2003 році розпочалась фахова підготовка соціологів.

Власне кафедру соціології було створено в 2005 році, а очолив її доктор соціологічних наук, професор Маковецький А.М. Сфера наукових інтересів А.М. Маковецького, яка знаходилась на стику соціальної філософії та соціології, була надзвичайно широкою, а професійний шлях – повчальний. Випускник філологічного факультету ЧДУ, в 70-х роках, працюючи в міському комітеті комсомолу, разом з М.І. Пірен і В.М. Пічею (нині вони доктори соціологічних наук, професори) проводив соціологічні опитування на промислових підприємствах міста та навіть працював інженером-соціологом на одному з них, деякий час викладав на Кубі, керував бюджетною соціологічною лабораторією університету, а в 1995

році захистив докторську дисертацію із соціології на тему «Формування морального світу особи та її ціннісних орієнтацій у кризовий період життя суспільства». Він є автором 130 наукових та науково-методичних публікацій. До останніх днів життя натхненно займався науковою та педагогічною діяльністю. Сьогодні колеги та учні з почуттям вдячності згадують його як талановитого керівника, організатора, викладача та хорошу людину.

У січні 2006 року на базі кафедри соціології була створена університетська соціологічна лабораторія «третього покоління», яка функціонує і сьогодні як Центр соціологічних досліджень ЧНУ (керівник – академік АН вищої школи України, доктор філософських наук, професор, завідувач кафедри соціології ЧНУ Докаш В.І.). Було проведено ряд соціологічних опитувань серед старшокласників м. Чернівці, дослідження на замовлення відділу зв'язків з громадськістю Чернівецької міської ради, йде постійна співпраця з керівництвом університету щодо вивчення актуальних проблем вузівського життя. Особливу увагу приділяється вивченню електоральної поведінки виборців. Матеріали опитувань використовуються як в лекційних курсах та наукових публікаціях викладачів, студентів, так і для прийняття відповідних рішень органами управління, громадськими та політичними організаціями.

Публікації викладачів містяться в таких збірниках наукових праць, як «Науковий вісник Чернівецького університету» (Чернівці), «Релігія та Соціум» (Чернівці), «Релігійна панорама» (Київ), «Релігійна свобода» (Київ), «Методологія, теорія та практика соціологічного аналізу сучасного суспільства» (Харків), «Соціальні технології: актуальні проблеми теорії і практики» (Київ), «Нова парадигма» (Київ) та інших. Ведеться активна робота з методичного забезпечення навчального процесу. Особливої уваги заслуговують колективні видання навчальних посібників з курсу загальної соціології (три видання протягом 2011-2014 рр.) та хрестоматії «Основні парадигми класичної та сучасної соціологічної думки» (2014 р.).

Сучасні проблеми зарубіжної та української соціології розглядалися на чотирьох Міжнародних Інтернет-конференціях: «Духовно-культурний чинник у зміцненні сім'ї та інтеграції суспільства» (2011 р.), «Релігія та соціум в контексті глобальних трансформацій» (2012 р.), «Соціокультурні виміри релігійних процесів у світі та в Україні» (2013 р.), «Держава і церква: форми взаємодії в умовах трансформації українського суспільства» (2014 р.).

Кафедра тісно співпрацює з Інститутом соціології НАН України, відділенням релігієзнавства Інституту філософії НАН України, рядом навчальних закладів Києва, Харкова, Львова, Дрогобича та інших.

Цікавими, на думку автора, є результати опитування викладачів кафедри щодо вивчення їх професійної біографії (опитування проводилось у квітні 2010 року у вигляді формалізованого інтерв'ю, методологічною основою є якісний аналіз (біографічний метод), кількість опитаних – 10 чол.). Дослідження проводилось студенткою у межах написання дипломної роботи і є цікавим ілюстративним матеріалом щодо нашої теми. Увага дослідника зверталась на такі моменти як базова освіта респондента, цілеспрямованість у обранні сфери професійної реалізації (в даному випадку – набуття статусу викладача соціології) та оцінки перспектив розвитку соціології на Буковині на сучасному етапі. Щодо останнього аспекту було також проведено інтерв'ю з деканом філософсько-теологічного факультету професором Балухом В.О. З'ясувалось, що викладачі кафедри соціології ЧНУ за своєю фаховою підготовкою є представниками тих галузей соціогуманітарних наук, в межах яких соціологія розвивалась в ХХ столітті як на Заході, так і в Україні в радянський період (філософія, історія, економічна теорія). Такий стан базової професійної підготовки загалом є типовим для кафедр соціології більшості вузів України, за виключенням деяких кафедр спеціалізованих соціологічних факультетів Києва та Харкова на яких розпочали свою трудову діяльність їх власні випускники з відповідною базовою соціологічною освітою. Покладено початок цьому процесу і на кафедрі соціології філософсько-теологічного факультету ЧНУ, а прихід на кафедру випускників економічного та математичного факультетів дозволяє підвищити якість викладання таких дисциплін, як математичні методи аналізу в соціології, соціологія бізнесу, менеджменту та ін. Подальшу наукову кар'єру ці викладачі пов'язують з написанням кандидатських робіт з соціології.

Більшість респондентів вказали, що не планували займатись соціологією після отримання вищої освіти. Тобто, їх «прихід в соціологію» у значній мірі є випадковим (ситуативним). Але у кандидатів соціологічних наук орієнтація на майбутню професійну діяльність саме у сфері соціології заявлена більш чітко. В одному випадку вона виявилась у обранні першим місцем роботи кафедри наукового комунізму (мотивація – «там проводились соціологічні опитування, до участі в яких залучалась ще студенткою»). В іншому – першим місцем роботи стала посада соціолога в обласній службі для молоді. Зазначимо, що обидва респонденти не планували бути соціологами в процесі навчання на історичному факультеті. Загалом така ситуація – відсутність планів щодо професійної реалізації у сфері соціології, має цілком об'єктивне пояснення. Адже у 80-х роках (50% викладачів кафедри здобували вищу професійну освіту саме в цей період) вітчизняна соціологія переживала дуже складний період. Ні кафедр, а ні факультетів соціології не було, соціологічні дослідження проводились епізодично різними підрозділами, соціологічні лабораторії при університетах тільки починали розгортати свою роботу. Позицію викладачів молодшого покоління (здобували базову вищу освіту в кінці 90-х на початку 2000-х років) які не планували пов'язувати своє професійне майбутнє з соціологією можна пояснити, по-перше, з огляду на ситуацію яка склалась на ринку праці в Україні, а по-друге – з врахуванням того, що соціологія в ЧНУ саме в цей період набувала статусу як навчальної дисципліни, так і сфери професійної підготовки соціологів. На ринку праці в Україні в останні 10 років випускникам вищих навчальних закладів досить складно знайти роботу за спеціальністю. Особливо це стосується випускників гуманітарних факультетів. То ж зрозуміло, що створення кафедри соціології в ЧНУ, відповідні пропозиції з боку керівництва щодо викладацької діяльності, для цих викладачів стали реальною можливістю професійної реалізації.

Стосовно визначення факторів, які сприяли тому, що респонденти почали займатись соціологією у відповідях можна виділити три тенденції:

– «випадково», «так склались обставини», що до певної міри пояснюється труднощами працевлаштування, а саме: реформування чи скорочення на попередньому місці роботи, пошук роботи після закінчення вузу;

– роль «значимого іншого», знайомство і співпраця зі старшими колегами, які займались проведенням соціологічних досліджень в регіоні (доц. Коварських Л.С.), працювали над написанням докторських дисертацій з соціології (проф. Пірен М.І., проф. Маковецький А.М.);

– необхідність провести соціологічне дослідження за тематикою власних наукових інтересів (релігійні процеси, проблеми вивчення сім'ї).

Загалом окреслена тенденція співпадає з факторами професійної мотивації, які наводяться в науковій літературі з близької проблематики (розвиток соціології на пострадянському просторі, проблеми інституалізації соціології в Україні на сучасному етапі тощо).

Перспективи розвитку соціології на Буковині визначаються респондентами з оптимізмом. Впадає в вічі одностайність твердження про те, що у соціології на Буковині існують реальні перспективи і як у галузі науки (вивчення громадської думки, політичної активності та електоральної поведінки виборців, міжконфесійних та міжетнічних відносин, вплив на розробку та реалізацію соціальної політики в області тощо), і як навчальної дисципліни (вдосконалення методики викладання, поглиблення спеціалізації в підготовці соціологів). Необхідною умовою подальшого розвитку визначається поглиблення зв'язків та співпраці з науковцями Києва, Харкова, Одеси, Львова та інших міст України, де вже сформовані визнані наукові школи, дослідницькі центри. Викладачі виражають певну стурбованість щодо можливостей професійної реалізації випускників кафедри. Так, зазначається що «соціологічна освіта надає чудові можливості для загального особистісного розвитку, але працевлаштування за фахом є дуже сумнівним (виключення – викладацька діяльність)». З іншого боку, підкреслюється необхідність співпраці з іншими факультетами, особливо факультетом педагогіки, психології та соціальної роботи, що може надати поштовх не тільки для

поглиблення наукової співпраці фахівців у регіоні, але й сприятиме працевлаштуванню випускників-соціологів. Висловлюється припущення, що з розвитком виробничої сфери в регіоні виникне потреба у соціологах, які виконуватимуть соціоінженерні функції на підприємствах краю. Декан філософсько-теологічного факультету, професор Балух В.О. підкреслює, що перспективи розвитку соціології на Буковині також будуть залежати від рівня підготовки випускників кафедри соціології, проведення професійно-орієнтаційної роботи серед учнівської молоді, рівня довіри влади і населення регіону до професійних висновків проведених Центром соціологічних досліджень опитувань і прогнозів.

У цілому викладачі та керівництво факультету з оптимізмом оцінюють майбутнє і кафедри соціології, і самої науки в краї, підкреслюють, що вони мають широкі можливості і серйозні перспективи розвитку.

Висновки. Становлення та розвиток соціології на Буковині відображає загальну специфіку розвитку соціологічної думки в Україні, а саме: розвиток йшов спонтанно, з внутрішніх потреб нації; залежність від історично зумовлених соціально-культурних особливостей регіону; протягом тривалого часу не мала своєї офіційної соціологічної школи та освіти.

Процес інституалізації соціології на Буковині відбувався на теренах Чернівецького університету протягом ХХ століття досить активно. Він включає в себе діяльність видатних вчених щодо популяризації соціологічних знань у вигляді читання певних курсів, проведення семінарів, емпіричних досліджень; організацію спеціалізованих видань із соціологічної проблематики; створення соціологічних лабораторій та кафедр; організацію фахової підготовки соціологів. Простежується певна близькість щодо процесу перетворення соціології на академічну науку на Буковині у порівнянні з іншими європейськими країнами (особливо в першій половині ХХ ст.), але за часом створення повноцінних кафедр та напряду підготовки спеціалістів – очевидне відставання. В певні періоди історії ці процеси мали свої проблеми, специфіку та динаміку, зумовлені соціально-культурними та суспільно-політичними умовами. Особливо велике значення має роль людського фактору – діяльність людей, відданих соціології та глибоко переконаних у необхідності розвитку цієї науки.

Література

1. Андрущенко І. Культура Австро-Угорщини кін. ХІХ – поч. ХХ ст. Духовний злет доби історичного занепаду. Історико-літературний нарис / І.Андрущенко. – К.: «Альтпрес», 1999. – 226 с.
2. Гнатчук О.С. Соціально-культурна спрямованість жіночих організацій Буковини кінця ХІХ – початку ХХ ст. / О.С. Гнатчук // Матеріали міжнародної наукової конференції «Філософія гуманітарного знання: соціокультурні виміри». – Чернівці, 2007. – С.212-217.
3. Гнатчук О. Дошкільне виховання як один з напрямів діяльності жіночих товариств Буковини кінця ХІХ – початку ХХ ст. / О.Гнатчук // Наукові праці: Науково-методичний журнал. – Вип. 165. Т. 177. Соціологія. – Миколаїв: Вид-во ім. Петра Могили, 2012. – С.91-96.
4. Буковина: історичний нарис. – Чернівці, 1998. – 416 с.
5. Добржанський О. Національний рух українців Буковини другої половини ХІХ – початку ХХ ст. / О.Добржанський. – Чернівці, 1999. – 574 с.
6. Добрянський О. Українське вчителство Буковини в останній третині ХІХ – на початку ХХ ст. / О.Добрянський // Питання історії, історіографії, джерелознавства та архівознавства Центральної та Східної Європи. – Київ-Чернівці, 1997. – Вип. 1. – С.50-56.
7. Історія вітчизняних соціологічних теорій і вчень: навчально-методичний посібник / Укладач Білецький В.В. – Донецьк: ДонДДУ, УКЦентр, НТШ-Донецьк, 2007. – 136 с.
8. Квітковський Д., Бриндзан Т., Жуковський А. Буковина. Її минуле і сучасне / Д.Квітковський та ін. – Париж-Філадельфія-Детройд, 1956. – 956 с.
9. Кобилянська Л. Концепція та організаційні засади народного шкільництва на Буковині в світлі загальноавстрійського та крайового законодавства (кінець ХVІІІ – початок ХХ ст.) / Л.Кобилянська // Питання історії, історіографії, джерелознавства та архівознавства Центральної та Східної Європи. – Київ-Чернівці, 1997. – Вип.1. – С.16-22.
10. Захарченко М.В., Бурлачук В.Ф., Молчанов М.О. Соціологічна думка України / М.В.Захарченко та ін. – К.: Заповіт, 1996. – 446 с.
11. Марчук В. П. Євген Еріх – основоположник соціології права / В.П. Марчук // Проблеми філософії права. – 2005. – Том 3. – № 1-2. – С.147-151.
12. Мусієздов О. О. Історія української соціології: Навчально-методичний посібник / О.Мусієздов. – Харків: Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна, 2004. – 117 с.

13. Пенішкевич Д. Становлення та розвиток професійної освіти на Буковині / Д.Пенішкевич, І.Петрюк. – Чернівці, 1998. – 48 с.
14. Піча В.М., Черниш Н.Й., Кондратюк Л.Й. З історії української соціологічної думки / В.М.Піча та ін. – Львів, 1995. – 64 с.
15. Ручка А.О. Курс історії теоретичної соціології / А.О.Ручка, В.В.Танчер. – К.: Наукова думка, 1995. – 222 с.
16. Степаненко В. Українська соціологія: суспільно-історичний та ідеологічний аспект розвитку / В.Степаненко, О.Рибшун // Соціологія: теорія, методи, маркетинг. – 2009. – №2. – С.23-46.
17. Тарасенко В. Ретроспективне пізнання в соціології: деякі гносеологічні та методологічні проблеми / В.Тарасенко // Соціологія: теорія, методи, маркетинг. – 2009. – №4. – С. 5-18.
18. Ципко С. Соціальна проблематика творчої спадщини Омеляна Поповича (історико-соціологічний аспект) / С.Ципко // Науковий вісник Чернівецького університету: Збірник наукових праць. Вип.316. Педагогіка та психологія. – Чернівці, 2006. – С. 195-200.
19. Ципко С. Соціологічна думка на Буковині: віхи становлення (кінець XIX – початок XX століття) / С.Ципко // Соціологія та суспільство: взаємодія в умовах кризи. II Конгрес САУ: тези доповідей, (Харків, 17-19 жовтня 2013 р.). – Х.: ХНУ імені В.Н.Каразіна, 2013. – С.145-146.
20. Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича. Імена славних сучасників / Ред. кол.: С.В.Мельничук та ін. – К.: Світ успіху, 2005. – 192 с.
21. Яремчук С. Соціологічна освіта в Україні: шляхи становлення та перспективи розвитку / Сергій Яремчук // Історичний досвід, стан та перспективи підготовки педагогічних і соціально-педагогічних кадрів до роботи з різними соціальними групами: Матеріали Міжн. наук.-практ. конф. (Чернівці, 3-5 листопада 2011 р.). – Чернівці: Чернівецький нац. ун-т, 2011. – С. 516–520.

Svetlana Tsypko

Formation and development of sociology at Bukovyna

In the article the social and cultural conditions of the sociological thought in Bukovina, the process of transformation of sociology in academic science career at the University of Chernivtsi.

Keywords: history of sociology, sociological thought, retrospective analysis, protosotsiolohiya, academic sociology.

Надійшла до редакції 12.03.2015 р.